

ДОПРИНОС АНАЛИЗИ ОБЕЗБЕЂЕЊА И ПОТРОШЊЕ БУЏЕТСКИХ СРЕДСТАВА У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ

Проф. др *Бранко Тешановић*, пуковник
 Мр *Неџад Имамовић*, потпуковник
Радан Костић, капетан

Систем одбране, као конститутивни елеменат јавног сектора захтева сталан извор финансирања, који се манифестује путем буџета – финансијске институције. Разматрају се различите категорије и параметри из јавног сектора и њихово понашање на привредна кретања.

Објашњена је нужност јавног сектора, као и светски трендови у тој области. Указано је на потребу процентуалног смањивања војних буџетских расхода у укупном буџету, а истовремено, са економским јачањем државе повећање номиналног износа војног дела буџета.

Кључне речи: *систем одбране, евазије пореза, јавни сектор, војна потрошња, буџет.*

Увод

Средства за потребе одбране обезбеђују се из буџета, који, у суштини, представља обавезујући план прихода и расхода у току године. Доноси га највиши орган власти у држави – скупштина. Изражен је у новцу и одобрава се у апсолутном износу за наменске задатке, који се утврђују законом и прописом. **Потрошња** као завршна фаза друштвене репродукције, подразумева процес трошења материјалних добара или услуга, ради задовољења потреба сваког појединца и друштва као целине. Процес трошења материјалних добара, поред осталог, има за резултат задовољење потреба човека као биолошког и друштвеног бића, ради обнављања његових физичких и интелектуалних способности. **Јавна** потрошња се највећим делом финансира из пореских прихода. Дошло је до значајних промена у фискалном систему и институционалних промена, као и промена у начину финансира-

ња јавне потрошње и ванпривредних делатности. Највећи део рада ванпривреде финансира се, сада, преко буџета републике, општина и јавних фондова. Потрошња за потребе система одбране део је укупне јавне потрошње, која се финансира преко буџета републике и обезбеђује остваривање циљева и задатака одбране.

Буџетски менаџмент постао је једна од основних полуга развоја, стабилизације и социјалне политике – „буџетска полуга“ са разноврсним деловањем јавних прихода и расхода, моћни део државног економско-финансијског интервенционизма.

Обезбеђење средстава за потребе система одбране

„Основу за израду буџета опредељују многи фактори, од којих су најзначајнији: политика коју државно руководство води, међународни положај земље, улога оружаних снага и усвојена ратна доктрина, програми развоја организације, наоружања и обуке, материјалне могућности и друго“. [14]

Средства буџета се обезбеђују из:

1. текућих прихода, и то: пореза; доприноса за обавезно социјално осигурање; донација и трансфера и осталих прихода (таксе, накнаде за коришћење добара од општег интереса, новчане казне, пенали и одузета имовинска корист, приходи од имовине, приходи од продаје добара и услуга и друго);

2. прилива из домаћих и иностраних позајмљивања;

3. прилива од продаје основних средстава и

4. прилива од продаје финансијских средстава и наплате датих зајмова. [2]

Додатни извори за финансирање Војске су:

– Национални инвестициони план (у 2008. години – 2,7 милијарди динара) и

– продаја војне имовине (у 2008. години – 833,9 милиона динара).

Проблеми постоје при издвајању средстава за буџет, између осталог, у спровођењу основних фискалних закона. С једне стране, порески обвезници доживљавају га као недовољно правичан, зато што се принцип (вертикалне) правичности недовољно поштује. С друге стране, код наплате акциза и других посредних пореза постоји евазија и деловање „сиве економије“, што доводи до прекомерног пореског оптерећења легалног сектора привреде и с тим у вези, до смањења његове конкурентске способности на домаћем и иностраном тржишту.

Пораст пореских оптерећења има своју горњу границу, па се дешава да опадају порески приходи без обзира на повећање пореских стопа. Привредни субјекти мењају однос према плаћању пореза. Наиме, при умереним пореским стопама њима се не исплати да не плаћају пореске обавезе, јер су

новчане казне веће од тако насталих уштеда. Међутим, при високим пореским стопама избегавање да се плати порез постаје уносно и тако долази до смањења пореских прихода, тзв. *ерозије пореза*.

Преглед наплате јавних прихода у Србији у 1999, 2003. и 2006. години приказан је у табели 1.

Табела 1 – Наплата јавних прихода изражена у хиљадама динара

Приходи	Година	1999.		2003.		2006.	
		хиљ. дин.	(%)	хиљ. дин.	(%)	хиљ. дин.	(%)
Порез на промет производа и услуга		13.796.950	18,69	130.953.000	23,58	229.512.000	22,41
Порез на добит и доходак		8.590.873	11,64	82.400.000	14,84	137.364.000	13,41
Порез на имовину		925.484	1,25	13.204.000	2,38	18.372.000	1,79
Приходи од акциза		1.357.177	1,84	57.990.000	10,44	86.833.000	8,48
Царине		4.234.090	5,74	29.237.000	5,26	45.267.000	4,42
Остали јавни приходи		7.098.912	9,62	24.540.000	4,42	123.322.000	12,04
Други јавни приходи		9.913.053	13,43	27.485.000	4,95	72.080.000	7,04
Приходи органа социјалног осигурања		27.822.484	37,69	143.955.000	25,92	267.891.000	26,16
Приходи јавних фондова		69.855	0,09	33.460.000	6,02	23.005.000	2,25
УКУПНО		73.808.878	100,00	555.294.000	100,00	1.024.131.000	100,00

Извор: Статистички годишњак: 1997, 2000, 2004. и 2007. године.

У 1999. години јавни приходи износили су 73,8 милијарди динара, док је у 2003. години дошло до вишеструког повећања јавних прихода (7,5 пута више него у 2003. години), тако да је укупан износ био 555,3 милијарде динара). Наплата јавних прихода наставља тренд раста и у наредном периоду, тако да у 2006. години јавни приходи износе 1.024,1 милијарди динара.

Када је реч о јавним приходима, они и даље имају значајно учешће у расподели укупног друштвеног производа (45–50%) и да би у наредном периоду било неопходно његово смањење ради бржег привредног раста што би, у крајњем, створило претпоставке за номинално увећање јавне потрошње, а тиме и средстава за одбрану земље.

Пракса развијених земаља показује да буџет представља инструмент развоја и економске политике. Због тога се прешло на директно опорезивање (порез на добит, порез на имовину и слично), а напуштен је посредни (индиректни) начин опорезивања (порез на промет), што је и у случају наше

земље довело до стабилности и сигурности финансирања буџетских корисника – Војске и целокупног система одбране.

Порез на додату вредност заменио је ранији порез у малопродаји. Порез на промет обрачунаван је и уплаћиван држави (сем неких акциза, као што су акцизе на цигарете или на неке грађевинске материјале), тек кад производ стигне у малопродају. Пре тога, предузећа и предузетници међусобно су трговали не оптерећујући се било каквим порезом, јер су производи купљени као репроматеријал или су намењени за даљу продају и ослобођени су пореза на промет. За разлику од тога, у систему пореза на додатну вредност изузетка нема: порез се обрачунава и плаћа у свим фазама промета производа и услуга и при увозу производа, с тим што се „у свакој руци“ обрачунати порез умањује за порез, који је већ обрачунао и платио добављач или увозник од кога је производ купљен или партнер чија је услуга коришћена. За државу је повољнија примена пореза на додату вредност, јер се он обрачунава у свим фазама размене, а партнери се међусобно контролишу јер ће сваки привредник платити нижи порез само ако је његов добављач већ платио свој део пореза и то доказује ваљаним документима.

Очигледно је да порез на додату вредност побољшава буџетске ефекте, јер намеће ефикаснију пореску контролу, омогућује ефикасније вођење макроекономске и стабилизационе политике и обезбеђује функционисање јединственог тржишта.

Потрошња

Према најопштијој подели, постоје две групе друштвених потреба и то за:

- обезбеђивање обнављања производње и
- обезбеђење репродукције укупног становништва и радне снаге.

Одатле произлазе и два основна облика потрошње: производна и непроизводна. Та два вида потрошње разликују се на основу: циља, начина и резултата остварене потрошње. Потрошња је неопходна претпоставка одвијања процеса репродукције. Без производне потрошње није могуће производити друге употребне вредности, а без личне потрошње нема репродукције радне снаге, значи нема ни непрекидног процеса производње.

Непроизводна потрошња је такав облик потрошње материјалних добара, која има за циљ задовољење потреба људи. Тај облик потрошње омогућује репродукцију човека као биолошког и друштвеног бића. Лична потрошња се у литератури често означава као „права потрошња“. С обзиром на карактер различитих људских потреба, као и начина на који се то чини, у литератури се разликују два основна облика непроизводне потрошње: лична и јавна. Лична потрошња је процес у којем појединац троши и непосредно користи

материјална добра и производне услуге. Јавна потрошња подразумева трошење за потребе финансирања државног школства, здравствене и социјалне заштите, инвалидско-пензионог осигурања, одбране, као и свих функција државе и њених органа и организација. Према *Закону о буџетском систему* издаци се састоје од:

- текућих расхода за запослене, добара и услуга, плаћања камате, субвенција, буџетских трансфера других нивоа власти, социјалних трансфера и других расхода;
- издатака за набавку основних средстава;
- издатака за набавку финансијских средстава, за дате зајмове или куповине хартије од вредности и
- отплате главнице дуга. [2]

Војна потрошња тј. систем одбране, као корисник буџетских средстава, није највећи потрошач наведених средстава и иницијатор економске неравнотеже, што се може видети анализирајући потрошњу средстава других система, односно органа и организација државе.

Јавни сектор и привредни развој

Јавне финансије обухватају проблематику везану за формирање и задовољење, јавних потреба, односно прикупљање, чување и расподелу прикупљених финансијских средстава. Данас држава све више интервенише, односно, захвата национални производ и предузима разне потезе у привреди, тако да не учествује само у расподели већ и у стварању и прерасподели националног производа, увозу, извозу и слично. Буџет и буџетска политика битно утичу на привредна кретања у држави. Ниво прихода и расхода државе директно зависи од нивоа развијености земље (БДП по становнику, структура привреде и друго). Повратно – ниво прихода, расхода и дефицит државе значајно утичу на брзину раста привреде и макроекономску стабилност, а раст привреде зависи од структуре јавних прихода и структуре јавне потрошње и то:

- високи порези на рад и капитал успоравају раст привреде и
- висок ниво јавних инвестиција повољно утиче на раст привреде.

Јавни сектор, као један од кључних сектора привреде, има значајне размере и постоји много разлога који објашњавају неопходност његовог постојања. Потребно је имати у виду следеће разлоге:

- неопходност успостављања правног поретка који ће омогућити несметано функционисање тржишних институција и механизма конкуренције,
- обезбеђивање јавних добара и
- обезбеђење стабилности у економским кретањима.

Пракса показује да је јавни сектор потребно рационализовати. Да би се смањио јавни сектор дају се зајмови, субвенције, бенефициране камате, смањују се порези и слично. Када је јавни сектор почео да прави губитке и да захтева од државе велике субвенције и покриће губитака, држава се определила за политику рационализације државних предузећа. Ограничавање јавног сектора, снижавање пореза и смањење регулативне економске функције државе, треба да осигура шири простор за приватни капитал и приватну иницијативу.

У развијеним привредама данас одвијају се одређени процеси који доводе до великих структуралних промена у функционисању привредног система. Ту се, пре свега, мисли на приватизацију која има за циљ, увођење тржишног система заснованог на конкурентском тржишту и пораст конкуренције уз повећање опште и економске ефикасности система, бржи излазак из кризе или спречавање уласка у кризу.[10] Државни интервенционизам и буџетску потрошњу неопходно је ограничавати јер:

- буџетска средства се, углавном, троше нерационално и непроизводно, а друштвена корист и трошкови (буџета), углавном, нису уравнотежени;
- одсуство тржишних мотива доводи до ниске продуктивности рада;
- стални раст државног апарата води нерационалном и неекономском запошљавању;
- претерана буџетска потрошња с обзиром на национални доходак, посебно стални буџетски дефицит доводе до ширења инфлације и
- држава буџетским расходима не подстиче економски раст.

Буџетска политика треба, првенствено, да делује у три правца и то да: одржава високе стопе привредног раста, запослености и осигура задовољавајућу стабилност општег нивоа цена. Један од основних циљева буџетске и фискалне политике јесте постизање стабилног нивоа цена, високе стопе запослености и економског раста. Потребно је, активном политиком буџета, поред осталих мера, осигурати ефикасно коришћење расположивих ресурса да би се спречило кумулирање незапослености, висока инфлација и друге негативне економске појаве.

Данашњи буџет тешко може да буде уравнотежен. Ради се, углавном, о буџетској неравнотежи. Неравномеран развој економске коњунктуре и економске активности изазива неравнотежу, тако да је одсуство покрића јавних расхода из фискалних прихода постало део реализације буџета. [1] Дефицит у буџету савремених држава резултат је експанзије непроизводних расхода, као и тешкоћа у повећању пореских прихода. Буџетски дефицит брже расте у учешћу у друштвеном производу, него раст друштвеног производа у развијеним економијама. Дефицит буџета треба смањити на терет давања за социјално, пензионо и здравствено осигурање, очување околине и слич-

но, с тим у вези да се не дира у војне расходе. С друге стране, корпорације и крупни капитал треба растеретити пореских давања. Монетарна контрола требала би да осигура контролу инфлације, док би смањење пореза требало да подстакне склоност инвестирању и повећању производње. Буџет захвата веома значајан део националног дохотка, при чему је готово немогуће уравнотежавати јавне расходе само средствима пореза, односно „редовним“ приходима. У условима великих осцилација није могуће покрити чак ни оперативне државне расходе одговарајућим пореским приходима. Буџет се сада ставља у функцију општег развоја и финансијске стабилности. Неравнотежа је праћена дефицитима и суфицитима и везана је за одговарајуће осцилације привредних параметара. Јавна потрошња у Србији: виша је него ниво развијености земље, учешће у БДП Србије је на нивоу земаља Средње Европе, које су 50–100% развијеније од Србије, најкрупнији издаци су за социјалне намене, односно за пензије, структура јавне потрошње побољшана је током претходних година растом учешћа издатака за здравство и образовање, као и растом јавних инвестиција. [21]

Потрошња за потребе система одбране део је укупне јавне потрошње, која је срачуната на остваривање циљева за реализацију задатака одбране. Она има одређене специфичности:

- већи део материјалних средстава има посебну намену, јер служи задовољењу потреба одбране земље;
- добар део материјалних средстава обезбеђује се путем посебне организације, од производње до места потрошње;
- постоји могућност да се део војних истраживања користи за цивилне потребе;
- реализација војних програма подразумева кооперативни однос са цивилним фирмама, што даје замах производном процесу и
- због значаја система одбране, задовољење његових потреба заслужује посебну пажњу.

Војна потрошња и оптерећеност националног дохотка

Према подацима Међународног института за стратегијске студије у Лондону, у свету се, у просеку за потребе одбране издваја око 6 одсто од бруто производа, а у појединим земљама проценат издвајања креће се од 1 до 30 одсто за земље које се налазе у рату. Наша земља издваја за потребе одбране средства у складу са материјалним могућностима и безбедносном ситуацијом у региону. Војска као државна институција значајан је потрошач средстава буџета.

Године 1997, (СРЈ) издвојено је за потребе одбране око 1,3 милијарде долара, од чега за потребе Војске 79,1 одсто или око 95 долара по становнику или око 10.000 долара по војнику. У 2003. години, према висини издвајања из бруто друштвеног производа (БДП) по припаднику система одбране, Војска СЦГ је са просечних 6.468 евра по војнику била „богатија“ само од војски Украјине (1.556 евра), Бугарске (3.950 евра), Русије (5.665 евра) и Македоније (5.696 евра). При томе се, из БДП Бугарске за потребе одбране издвајало један одсто, Украјине 1,67 одсто, Македоније два одсто и Русије 2,87 одсто, док је за систем одбране СЦГ издвајано 2,95 одсто. У исто време, величина нашег постојећег система одбране износила је 0,74 одсто становништва, Македоније 0,48, Украјине 0,60, Бугарске 0,73 и Русије 0,87 одсто становништва. У табели 2, приказани су подаци о броју војника и буџету одбране Србије.

Табела 2 – Преглед трошкова одбране Републике Србије

Година	Број војника *	Буџет одбране** (у милионима долара)	Одбрана као процент БДП**
2004.	–	782	3,3%
2005.	–	774	2,9%
2006.	45.180	730	2,5%
2007.	34.700	795	2,5%
2008.	–	844	2,5%
2010.	26.500	–	–

* Стратегијски преглед одбране (нацрт), јул 2006.

** Подаци укључују и Црну Гору (Бела књига одбране СЦГ, април 2005. године).

Из претходне табеле види се да је у 2007. години било 10.480 припадника оружаних снага мање, него у 2006. години и да је Стратегијским прегледом одбране предвиђено смањење на 26.500 припадника оружаних снага. С друге стране, издвајање новчаних средстава од 2004. до 2006. године знатно је смањено, да би се износ издвојених средстава за финансирање задатака одбране у 2007. и 2008. години незнатно повећао. Из тога следи да је: учешће издатака за одбрану у БДП за претходних пет година смањено са 2,9 одсто (2,3 одсто без пензија) на 2,4 одсто (1,7 одсто без пензија); реални ниво издатака за одбрану повећан за 6,3 одсто у наведеном периоду; ниво издатака порастао са 530,7 милиона евра у 2003. на 708,5 милиона евра у 2007. години; учешће издатака за одбрану у БДП у Србији у складу са тенденцијама у региону и смањењем учешћа издатака за одбрану, у БДП створен је простор за раст учешћа издатака у здравство, образовање и инвестиције у инфраструктуру.

Табела 3 – Обим и структура војног буџета Републике Србије за 2007–2008. годину

	2007.		2008.	
	мил. дин.	%	мил. дин.	%
Расходи за запослене	21.083	37,2	25.637	39,2
Куповина роба и услуга	11.452	20,2	10.607	16,2
Дотације војном ПИО фонду	17.468	30,8	18.558	28,4
Остали текући расходи	1.084	1,9	1.092	1,7
Зграде и грађевински објекти	1.383	2,4	1.676	2,6
Машине и опрема	4.182	7,4	7.774	11,9
Укупно	56.653	100,0	65.344	100,0
НИП	2.951		2.714	

Напомена: Уколико се искључе расходи за војне пензије, учешће трошкова одбране износи 1,7% БДП у 2007. години и 1,74% БДП у 2008. години.

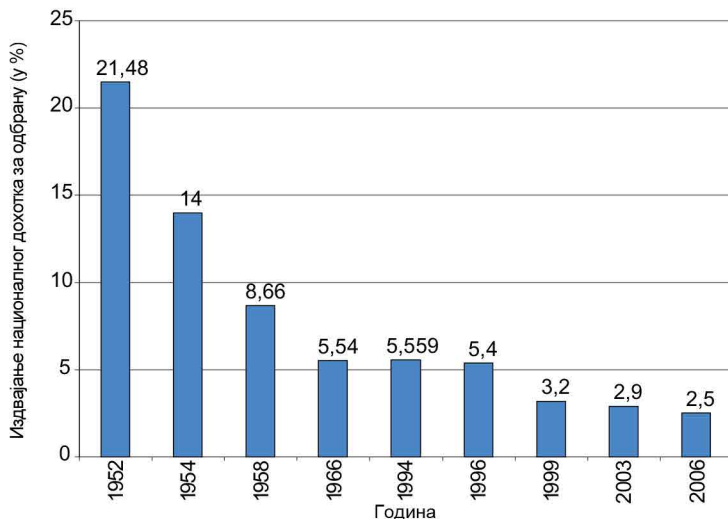
На основу анализе структуре војног буџета Србије у наведеном периоду уочено је да су у 2008. години расходи за запослене, дотације за ПИО фонд, зграде и грађевинске објекте и машине и опрему повећани (издвајања за машине и опрему повећана су у драстичном износу, што се оправдава тежњом за модернизацијом наших оружаних снага како би што ефикасније одговориле претњама из окружења и ефикасније спроводиле постављене задатке). У табели 4 приказани су подаци о издвајањима за одбрану у европским државама у 2005. години.

Табела 4 – Преглед трошкова одбране у појединим европским државама 2005. године

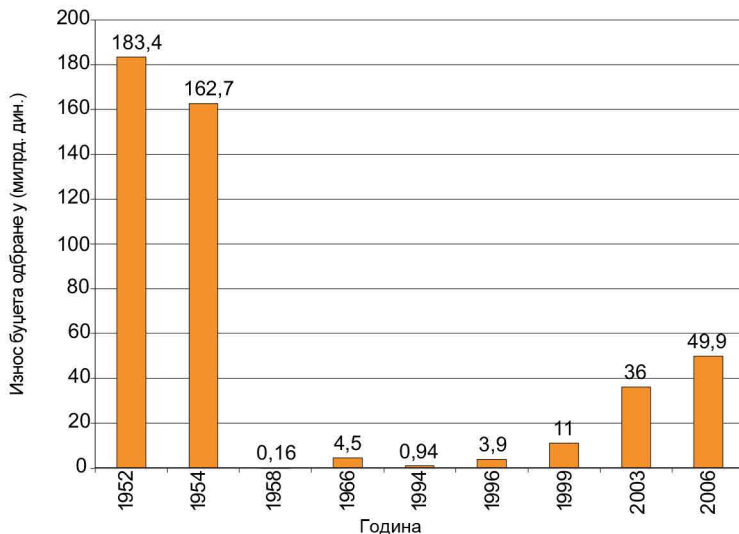
Држава	Трошкови одбране (у милијардама евра)	Трошкови одбране као проценат БДП	Број војника
Аустрија	2,16	0,88	35.471
Чешка	1,84	1,86	24.711
Француска	42,53	2,49	351.136
Грчка	4,96	2,75	139.809
Холандија	7,69	1,53	48.186
Италија	26,96	1,90	324.984
Ирска	0,92	0,57	10.500
Кипар	0,30	2,21	15.322
Литванија	0,24	1,23	11.526
Мађарска	1,26	1,44	24.507
Немачка	30,60	1,36	245.700
Пољска	4,46	1,90	150.000
Словачка	0,67	1,77	14.095
Словенија	0,41	1,49	6.644
Шпанија	10,50	1,16	119.832
В. Британија	44,20	2,47	204.500

Када се говори о буџетским трошковима одбране тј. војним буџетима према статистичким подацима (АФП и СИПРИ из 2005. године) војни буџети троше између 0,24 милијарди евра у Литванији и 44,20 милијарди евра у В. Британији (Француска 42,53 милијарди евра; Немачка 30,60 милијарди евра, Ита-

лија 26,96 милијарди евра и слично). Ради се о огромним цифрама, које падају на терет друштвеног производа националних привреда и њихових буџета, што рађа инфлацију, незапосленост, буџетски дефицит, јавни дуг са реверзибилним ефектима на економски раст и приватну штедњу. С тим у вези, евидентирана је растућа незапосленост и растући јавни дуг и поред релативно успешног обарања инфлације и редуцирање буџетског дефицита.



Графикон 1 – Процентуално издавање за одбрану у Југославији и Србији



Графикон 2 – Номинално издавање за одбрану у Југославији и Србији

Од завршетка Другог светског рата, Југославија је издвајала значајна средства за одбрану. У графиконима 1 и 2 издвојене су карактеристичне године: 1952, 1954, 1958, 1966, 1994, 1996, 1999, 2003. и 2006. На основу графикана 1, може се закључити да је проценат издвајања средстава за одбрану у континуитету смањиван, док графикон 2 пружа податке да је после 2000. године дошло до раста средстава (у номиналном износу), издвојених за одбрану.

У 1998, средства за војне потребе била су 4,97 одсто укупног друштвеног производа, тако да су војни издаци по становнику износили 78 долара, што је знатно мање него у земљама са приближно истим бројем становника: Грчка – 333 долара по становнику, Белгија – 327 и Чешка – 125 долара по становнику. Издаци за одбрану у Србији и региону:

– приближно су једнаки као у земљама на сличном нивоу развијености (Бугарска Румунија и Македонија),

– мањи су него у земљама централне Европе сагласно разликама у нивоу развијености и

– као проценат БДП у целом региону уједначени су и износе око 2 одсто БДП. [21]

Табела 5 – Упоредни показатељи трошкова одбране у земљама у окружењу у 2006. години

Држава	БДП, per capita, у доларима	Трошкови одбране, у милионима долара	Трошкови одбране, per capita, у доларима	Трошкови одбране, % БДП	Број припадника оружаних снага, у хиљадама	Трошкови одбране прорачун ОС, у доларима
Бугарска	4.251	716	98	2,3	41	17.463
Чешка	13.839	2.408	235	1,7	25	96.320
Грчка	25.342	7.313	684	2,7	142	51.500
Мађарска	11.802	1.410	142	1,2	20	70.500
Румунија	5.614	2.251	101	1,8	76	29.618
Словачка	9.837	911	167	1,7	18	50.611
Словенија	18.933	609	303	1,6	7	87.000
Хрватска	9.447	719	160	1,7	23	31.279
Србија	5.570	711*	94*	1,7*	37	19.216*
* Из трошкова одбране у 2007. години искључени су издаци за војне пензије од 17.486 милиона динара.						

Према статистичким подацима из 2006. године војни буџети земаља у окружењу троше од 609 милиона долара у Словенији до 7.313 милиона долара у Грчкој (Чешка – 2.408 милиона долара; Румунија – 2.251 милион до-

лара; Мађарска – 1.410 милиона долара; Словачка – 911 милиона долара и тако даље). Ради се о великим износима који терете друштвени производ националних привреда и њихов буџет, што представља извор инфлације, незапослености, доводи до буџетског дефицита и јавног дуга и негативних ефеката на економски раст и приватну штедњу.

Трошкови у систему одбране – трошкови логистике

Задатак логистике у организацији јесте да обезбеди да „права ствар буде на правом месту, у право време и у правој количини“, са минималним трошковима, а на задовољство свих учесника. Иза ове „једноставне“ дефиниције крије се сва сложеност логистике (како задовољити супротстављене захтеве), која се од Међународног удружења логистичара дефинише – као вештина и као наука. Ради сагледавања и анализирања трошкова логистике потребно је да се крене од опште поделе трошкова у систему одбране Републике Србије. У садашњем систему финансирања система одбране трошкове чине: персонални трошкови, текући трошкови и трошкови опремања и развоја. Персоналним трошковима обухваћени су издаци за: плате, додатке, накнаде запослених и поједина социјална давања. Текући трошкови обухватају: сталне трошкове, трошкове одржавања, материјал, порезе, обавезне таксе и слично. Трошкови опремања и развоја чине: зграде и грађевинске објекте, машине и опрему. Нацртом Студије ПЛБИ (планирања, програмирања, буџетирања и извршења) чија се имплементација у систем одбране очекује почетком буџетске 2009. године обављена је подела трошкова на програме и потпрограме. [20]

Табела 6 – Упоредна структура трошкова одбране (у%)

Држава	Особље	Опрема	Инфраструктура	Остало
Бугарска	49,3	15,7	0,9	34,1
Чешка	47,4	14,6	8,3	29,7
Грчка	73,8	14,9	1,1	10,2
Мађарска	51,2	9,0	8,1	31,7
Румунија	59,7	24,0	2,1	14,2
Словачка	49,1	12,7	5,2	33,0
Словенија	60,1	12,2	0,8	26,9
Хрватска	64,1	7,0	2,3	26,6
Србија	65,1	9,7	2,4	22,8

Према структури средстава одобрених за финансирање система одбране највећи проценат средстава издваја се за особље тј. персонал (Грчка издваја – 73,8 одсто средстава; Србија – 65,1 одсто; Хрватска – 64,1 одсто; Словенија – 60,1 одсто и Мађарска – 51,2 одсто средстава. Код издвајања за опрему предњаче Румунија – 24,0 одсто, Бугарска – 15,7 одсто, Грчка – 14,9 одсто и Чешка – 14,6 одсто. За инфраструктуру највише издвајају Чешка Р. – 8,3 одсто и Мађарска – 8,1 одсто укупних средстава одобрених за финансирање система одбране.

Трошкови програма чине три групе: персонални, оперативни и трошкови инвестиција (опремање и изградња). Трошкови програма треба да буду исказани у складу са буџетском класификацијом, за сваку програмску годину и за програмски период у целини. Подела програма и трошкова по годинама омогућава израду годишњих планова и годишњег буџета. То се омогућава збиром финансијских средстава по годинама. У оквиру потпрограма, од трошкова налази се „Текуће функционисање – логистика“ где је координатор програма Управа за општу логистику, а потпрограм је, истовремено, по синтетичким контима алоциран код свих руководилаца програма.

Међузависност војне потрошње и друштвене репродукције

Потрошња – дефинисана као трошење материјалних добара и услуга ради задовољења људских потреба зависи од великог броја фактора, пре свега од производње. Производна потрошња је у погледу своје економске суштине, исто што и производња. Значи, могућност раста производне потрошње истовремено значи и могућност развоја робне производње. Поред производње која има одлучујући значај на потрошњу утичу и расподела и размена, јер како се средства расподеле и размене тако ће се и потрошити. Један од услова привредног опоравка земље представља и редукција јавне потрошње, у оквиру које значајну ставку чини потрошња за потребе одбране. Такође је очигледно да свако повећање дела националног дохотка који се издваја за потрошњу за потребе одбране, смањује део националног дохотка који се издваја за акумулацију и личну потрошњу. Због тога већим издвајањем за потрошњу, за потребе одбране долази до стагнације или смањења инвестиција, јер се аналогно повећању потрошње за потребе одбране смањује темпо повећања стопе и обима инвестиција.

У условима заоштрене политичке ситуације, непосредне ратне опасности, ванредног стања или рата долази до промене ранга интереса, тј. одбрамбени интереси имају приоритет над економским. Неминовно долази до корекција мирнодопских пропорција у расподели националног дохотка у корист војне по-

трошње. Ипак, све то не би могло да значи да је питање одбране земље неекономско питање, односно да би се у његовом разматрању могло поћи искључиво од саме опасности угрожавања земље. Без обзира на то до какве промене долази у расподели националног дохотка у корист војне потрошње, економска снага друштва јавља се, увек, као лимитирајући фактор војне потрошње. [10]

У случају наглог повећања издвајања средстава за војне потребе, порески приходи и зајмови недовољни су за покривање значајно увећаних расхода па се прибегава финансирању из примарне емисије. У том случају долази до нарушавања макроекономске равнотеже и отежаног функционисања целокупне привреде земље, појаве инфлације и, самим тим, умањења привредне ефикасности. Нагло повећање јавне потрошње неминовно доводи до слабљења привреде, земља долази у позицију да не може реализовати оне циљеве ради којих је подређен привредни развој. Светска искуства указују на то да јаке привреде не воде само трајном расту богатства, него доводе и до реализације и неекономских циљева.

Потрошња има повратни утицај на претходне фазе друштвене репродукције, посебно на производњу. Војна потрошња има позитиван утицај на друштвену репродукцију, јер:

- потрошња за потребе одбране основна је претпоставка за безбедан развој земље, посебно у кризним ситуацијама;
- потрошња за потребе одбране намеће потребу за новом производњом и
- научнотехничка достигнућа, остварена у Војсци, налазе примену у привреди.

При одлучивању о висини средстава за потребе одбране полази се од безбедносне ситуације у непосредном окружењу, у самој земљи, као и од реалних материјалних могућности привреде.

Место трошкова логистике у систему финансирања одбране

Потпрограмом „Текуће функционисање – логистика“ апострофиран је значај трошкова логистике у систему одбране. Тиме је одређено да су они витални за функционисање система, обезбеђују интегритет система, успостављају и одржавају међусобне везе делова система. Истовремено, обезбеђују их енергентима (гориво, мазиво, електрична енергија, грејање и слично), покретним стварима, резервним деловима, храном и потрошним материјалом и тако им стварају услове за живот и рад.

Из свега што је наведено произлази и сложеност логистике па је стога потребно и трошковима логистике посветити највећи могући значај, а нарочито са аспекта њиховог анализирања и са аспекта њихове оптимизације. Према подацима *CSCMP (Council of Supply Chain Management Professo-*

nals) трошкови логистике свих предузећа, анализирани путем њиховог учешћа у GDP током деценија смањивали су се да би прошле године дошло до благог процентуалног, али високог апсолутног пораста тих трошкова. Године 1963, учешће логистичких трошкова у GDP USA износило је око 25 одсто, да би 1980. године било смањено на око 18 одсто. Затим, 2004. године тај проценат трошкова износио је 8,8 одсто, да би прошле године учешће логистичких трошкова било веће за 15,2 одсто него 2004. године што је апсолутно повећање за 156 милијарди долара, док је релативно учешће логистичких трошкова у GDP 2007. године било 9,5 одсто.

У раније поменутиим великим извозним земљама где логистичка инфраструктура није довољно развијена учешће логистичких трошкова на макро нивоу је и даље високо (нпр. Кина – 22,3 одсто, Индија 17 одсто). С друге стране, Европска унија као територијално блиска заједница земаља, које унутар себе доста тргују и која има углавном добру и развијену логистичку инфраструктуру има процентуално најниже учешће логистичких трошкова у GDP – само 7,15 одсто (у просеку, подаци се односе за 2004. годину).

Табела 7 – Расходи логистике Војске Србије

Назив расхода	1999.	2003.	2005.	2006.
Накнаде у натура		61	152,1	153,4
Стални трошкови	797,62	1.908	1.853,10	2.867,70
Текуће поправке и одржавање	2.859,35	1.509	1.095,70	1.191,40
Материјал	1.626,58	5.500	3.141,9	3.131,50
Порези, обавезне таксе и казне		341	7,4	13,8
Зграде и грађевински објекти	650	4.206	1.067,5	1.195,30
УКУПНО	13.525	13.525	7.317,70	8.553,10

Учешће трошкова логистике у укупно одобреним средствима из буџета Републике Србије за финансирање одбране имало је следећи тренд:

- у 1999. години износио је 53,76% од укупног буџета одбране,
- у 2003. години износио је 37,35% од укупног буџета одбране,
- у 2005. години забележен је драстичан пад процента учешћа (практично је преполовљен), тако да је износио 16,93% од укупног буџета одбране,
- у 2006. години забележен је незнатан раст, него у претходној години тако да је проценат износио 17,14% од укупног буџета одбране.

На основу структуре трошкова логистике за анализирани период, уочене су знатне промене, односно да се учешће појединих трошкова у оквиру укупних трошкова логистике мењало у зависности од периода финансирања. У 2003. години структура трошкова логистике била је следећа:

- накнаде у натура, 61 милион динара или 0,45 одсто;
- стални трошкови, 1.908 милиона динара или 14,11 одсто;

- текуће поправке и одржавање, 1.509 милиона динара или 11,16 одсто;
- материјал, 5.500 милиона динара или 40,66 одсто;
- порези, обавезне таксе и казне, 341 милион динара или 2,52 одсто и
- зграде и грађевински објекти, 4.206 милиона динара или 31,1 одсто.

Уколико ове податке упоредимо са подацима за 2007. годину, очигледно да су наступиле значајне промене у структури трошкова логистике:

- накнаде у натури, повећан је проценат учешћа са 0,45 на 1,13 одсто;
- стални трошкови, повећан је проценат учешћа са 14,11 на 31,8 одсто;
- текуће поправке и одржавање, повећан је проценат учешћа са 11,16 на 16,6 одсто;
- материјал, смањен је проценат учешћа са 40,66 на 37,41 одсто;
- порези, обавезне таксе и казне, смањен је проценат учешћа са 2,52 на 0,13 одсто и
- зграде и грађевински објекти, смањен је проценат учешћа са 31,1 на 12,91 одсто.

Највеће промене структуре трошкова забележене су у области накнада у натури (2,5 пута већи трошкови), сталних трошкова (2,2 пута већи) и зграда и грађевинских објеката (2,4 пута мањи трошкови).

На основу реализације трошкова у делатностима опште логистике, обезбеђују се повољни услови за исхрану, одевање и смештај. Трошкове чине: енергетске услуге (струја, централно грејање, огрев и слично), комуналне услуге (вода, одвоз смећа и слично), административни (потрошни) материјал, материјал за пољопривреду и материјал за домаћинство и угоститељство (где је и храна за људе).

Трошкови за исхрану у укупним трошковима Војске

Табела 8 – Друштвени производ, јавна потрошња, буџет и буџет одбране

Друштвени производ				Јавна потрошња у Србији		Буџет Републике Србије		Буџет одбране	
Година	Милијарди динара	Милијарди долара	Официјелни курс долара	Милијарди долара	Милијарди долара	Милијарди динара	Милијарди долара	Милијарди динара	Милијарди долара
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2003.	1.171,646	20,347	57,58	485,3	8,428	276,8	4,807	36,217	0,629
2006.	2.125,898	31,662	67,14	811,79	12,091	468,8	6,982	49,905	0,743

Извор: за колоне од 2 до 6, подаци Завод за развој и економску политику, за колоне од 7 до 10, подаци МО.

Средства која се одобравају за потребе Војске лимитирана су буџетом Републике Србије. Показатељи у табели 8 указују на то да су у већини година анализираног периода средства издвајана за јавну потрошњу (март – јун), око 50% укупног друштвеног производа, што је значајно успорило вредни развој наше земље.

Поред великог удела јавне потрошње у укупном друштвеном производу, средства којима је располагала Војска била су недовољна за реализацију планских задатака. Ситуација је значајно усложнена заостравањем мера економског рата, а посебно војном интервенцијом НАТО.

Табела 9 – Цена д/о, трошкови за исхрану по војнику и укупни трошкови за исхрану

Година	Цена д/о хране		Годишњи трошкови за исхрану (по војнику)		Утрошено за исхрану Војске	
	динара	долара	динара	долара	динара	долара
2003.	190,93	3,31	69.689	1.208,15	3.285.943.742	57.067.449
2006.	250,00	3,72	91.250	1.357,80	1.692.572.171	29.395.140

Извор: Интерни подаци Ину ГШ ВЈ и УОЛ СМР МО

На основу података у табели 9, производна цена д/о припадника Војске повећана је с 190 динара у 2003. години на 250 динара у 2006. години, али је истовремено гледајући наведени износ у доларима, производна цена д/о смањена са 4,09 долара у 1996. години на 3,72 долара у 2006. години, што се аналогно одразило на годишње трошкове хране појединачно и укупне трошкове Војске.

Табела 10 – Процент учешћа трошкова за исхрану у укупним трошковима ИнПо

Година	ИнПо	Исхрана	Учешће трошкова за исхрану (%)
1.	2.	3.	4.
2003.	6.644.889.017	3.285.943.742	49
2006.	5.281.063.494	1.692.572.171	32

Извор: Интерни подаци Ину ГШ ВЈ и УОЛ СМР МО

Учешће трошкова за исхрану у 2003. години, износило је 49 одсто од укупно издвојених средстава за потребе ИнПо Војске, што значи да је 51 одсто расположивих средстава утрошено за друге намене у оквиру ИнПо

(одевање, обућа, потрошни материјал и друго). Очигледно, динамика раста буџета Војске и средстава за њену ИнПо нису биле усклађене с растом трошкова за исхрану припадника Војске. Та чињеница указује на то да је велики део средстава издвајан за исхрану Војске, а да су занемарене друге делатности ИнПо укључујући и усавршавање и развој у области исхране, као значајне делатности логистике Војске.

У материјалима за домаћинство и угоститељство, где се заправо и налазе трошкови за исхрану, као финансијски показатељи исказују се:

- трошкови набавке хране за исхрану људства,
- плаћање трошкова за исхрану војним установама које врше исхрану пилота и припадника специјалних јединица. У склопу овог дела опште логистике јесте обезбеђење материјалних резерви и ратних материјалних резерви хране.

Поред набројаног, општа логистика има задатак да обезбеди попуну јединица и установа с обзиром на: средства за припремање, транспорт и поделу јела; средства за производњу и транспорт хлеба; средства за клање стоке и транспорт меса; средства за водообезбеђење, одећа и обућа, логорска опрема и опрема перионичких јединица.

Ефикасност обезбеђења, у погледу наведених сегмената, приказује се процентом попуне. Дакле, општа логистика, у складу са расположивим средствима из финансијског плана одбране треба да обезбеди максимум подршке за функционисање система логистичке подршке у целини. На тај начин спознајемо комплексност система логистичке подршке, самим тим и трошкова које тај систем реализује ради спровођења својих функционалних задатака. Детаљним разлагањем осталих трошкова из домена опште логистике, могуће је сагледати комплетан садржај појединих сегмената трошкова опште логистике.

Могућности целисходнијег ангажовања средстава за реализацију задатака логистике

На основу спроведене анализе финансијског плана омогућено је реално сагледавање стања дела плана који је реализован у току године, односно плана у целини на крају године, ради отклањања уочених неправилности и предузимања мера за ефикасније спровођење преосталог дела финансијског плана. Иако су према Правилнику о стандардном класификационом оквиру ови трошкови подведени под „материјале за домаћинство и угоститељство“ за систем одбране остаје карактеристика да су ови трошкови, у највећем делу, везани за исхрану људства, односно да они настају спрово-

ђењем те функције. У овом сегменту анализе трошкова логистике разматрају и сагледавају:

- реализацију уговарања у домену исхране до његове реализације;
- идентификовање проблема у реализацији уговора: избор добављача, поштовање уговорних клаузула, фактурисање испоручене робе, квалитет робе и слично;
- последице идентификованих проблема: отежана–побољшана реализација исхране, повећани трошкови за систем одбране с обзиром на планиране трошкове и њихове импликације на реализацију финансијског плана.

При анализирању трошкова морамо имати у виду неке елементарне одреднице трошкова, који се провлаче преко свих сегмената потрошње у систему одбране, самим тим и трошкова за исхрану.

Као прво, трошкови су расходи система одбране који су неминовност при обављању основних функција тог система и могу се исказати природно и вредносно, тј. као утрошак инпута: у нашем случају буџетских средстава, покретних ствари–материјала и радне снаге или као збир новчаних издатака, намењених плаћању примљених средстава и услуга. Поред тога, значајну улогу имају и следеће врсте трошкова:

- опортунитетни трошак који произлази из пропуштених прилика кад систем пропушта могућност да употреби своје ресурсе на најкориснији начин;
- неповратни трошкови (*sunk cost*) то су учињени трошкови и не могу да се промене и
- улагање и оптимално управљање расположивим новчаним средствима мора бити полазна основа у раду људи, који су непосредно запослени на пословима планирања и спровођења расхода логистике, односно исхране као њеног сегмента.

Кад је у питању извештавање потребно је нагласити да имамо неколико нивоа извештавања у погледу реализације финансијског плана, односно трошења буџетских средстава – од МФО IV степена, преко МФО III степена и II степена, а завршава се са МФО I степена и Министарством одбране као централним МФО.

Закључак

Будући да се очекују значајна повећања светског производа, што је индиковано и даље доминантном робном разменом потребно је изнаћи нова решења за оптимизацију ланца светског снабдевања, односно за контролу трошкова дистрибуције уз обострано, за понуду и за тражњу, прихватљив ниво сервиса потрошача.

Управљање финансијама треба да обезбеди надзор над трошковима и да они буду подложни консензусу с обзиром на све носиоце који учествују у реализацији плана, односно руководиоце програма и потпрограма.

Ограничавање јавног сектора, снижавање пореза и смањење регулативне економске функције државе, треба да осигура шири простор за приватни капитал и приватну иницијативу. Овај „нови конзервативизам“, како се обично назива, нарастао је као отпор даљем ширењу „државе благостања“ и „економије благостања“.

Глобализација, под кишобраном међународне заједнице, у првом реду САД и ЕУ, инсистира на редукацији војних издатака, и на војним реформама. То је императив који искључиво важи за земље у транзицији и, наравно, за нашу земљу.

Смањење војне потрошње обезбедило би преалокацију новчаних средстава на одређене социјалне програме, јавну инфраструктуру, образовање, истраживање и развој уз напомену да војна потрошња ни у најмањој мери не прелази потрошњу новчаних средстава у јавним предузећима неопходних за реализацију постављених циљева. Такође, неоснован је мит о систему одбране као једном од највећих система у држави, највећем потрошачу новчаних средстава и једном од главних иницијатора економске неравнотеже.

Литература

1. Раичевић, Б.: *Јавне финансије*, Економски факултет, Београд, 2005.
2. Rosen, H. S.: *Public Finance*, Mc Graw-Hill, N. York, 2002.
3. Божић, В., Аћимовић, С.: *Маркетинг логистика*, Економски факултет, Београд, 2004.
4. Stocs, J. & Lambert, D.: *Strategic Logistics Management*, 2001.
5. Harrison, A. & Van Hoek, R.: „Logistics Management and Strategy“; *Economic Annals*, No 170, July 2006 – September 2006.
6. Јовановић, Д.: *Логистика*, ФЦО, Београд, 2005;
7. Томановић, Р., Николић, М.: *Компаративна анализа позадинског обезбеђења ВЈ и логистичке подршке страних О/С*, ГШ ВЈ, Сектор позадине, Београд, 1998.
8. Тешановић, Б., Митровић, С.: *Исхрана у ванредним околностима*, Круг, Београд, 2006.
9. Тешановић, Б.: *Основе економике Југославије у рату*, Војна академија Војске Југославије, Београд, 2000.
10. Андрејић, М., Костић, Р.: *Економска глобализација, јавни сектор и буџетски трошкови одбране*, ОТЕХ, Београд, 2007.
11. Аћимовић, С.: „Разумевање ланца снабдевања“, *Економски анали*, бр. 170, Београд, 2006.

12. *Public Diplomacy Division*, NATO 1110 Brussels, Belgium.
13. *Division Diplomatie publique OTAN*, 1110 Bruxelles, Belgique, 2006.
14. *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1971.
15. *Закон о буџетском систему*, Службени гласник Републике Србије, бр. 9 и 87, Београд, 2002, бр. 61, Београд, 2005.
16. *Закон о буџету Републике Србије за 2006. годину*, Службени гласник Републике Србије, бр. 106, 108, Београд, 2005, бр. 85, 86, Београд, 2006.
17. *Правилник о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем*, Службени гласник Републике Србије, бр. 20, 37 и 63, Београд, 2007.
18. *Бела књига одбране*, Управа за стратегијско планирање Сектора за политику одбране, Београд, април 2005.
19. *Стратегијски преглед одбране*, (нацрт) Управа за стратегијско планирање Сектора за политику одбране, Београд, 2006.
20. *Студија ППБИ (планирања, програмирања, буџетирања и извршења)* – нацрт, Управа за стратегијско планирање Сектора за политику одбране, Београд, 2007.
21. Цветковић, М.: *Пројекција финансирања система одбране Србије до 2010*, излагање министра финансија у Влади РС у ШНО, Београд, 2008.
22. „World Trade Organisation Statistics“ за 2004 godinu.
23. Извештај о светском развоју, World Bank, 2005.
24. www.cscmp.org.
25. www.eur-lex.europa